

Erilaiset lautapelit ovat tuhansia vuosia vanhoja ja kaikki kansat, lukuun ottamatta Australian ja Uuden-Guinean neekereitä, ovat pelanneet jonkinlaisia lautapelejä. Shakki- ja tammipelin ruutulautta (8 x 8) mainitaan jo vuonna 550 e. Kr. Buddhan ns. dialogeissa. Varsinaisen shakkipelin arvellaan olevan kotoisin Luoteis-Intiasta. Hunnit hävittivät tätä Intian kolkkaa kuitenkin koko 500-luvun alkupuolen, joten ei ole syytä olettaa shakkipelin syntyvän kaltaista kulttuuri-ilmiötä mahdolliseksi ennen saman vuosisadan loppupuolta. Shakkipeli levisi nopeasti. Kun arabit oppivat shakin valloitetuun 600-luvun lopulla Persian, levisi peli koko muhamettilaiselle alueelle ja lopuksi Eurooppaan Sisilian ja Espanjan kautta. Kirjallisia todisteita on tosin vasta aivan vuosituhantemme alusta, mutta kaivauksissa löydetty vanhat shakkinappulat on todettu kuuluneen tyyliältään jo ensimmäisen vuosituhannen kahdelle viimeiselle sataluvulle.

Alkuperäinen intialainen peli säilytti sääntönsä koko keskiajan melko samanlaisina. Peli oli nykyiseen verrattuna hyvin yksinkertainen ja tapahtumiltaan hidas. Se ei enää tyydyttänyt renessanssin ihmisiä. Sääntöjen muutos lienee tapahtunut 1400-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, ja todennäköisesti vuonna 1497 ilmestyi ensimmäinen shakin opikirja. Sen tekijä oli espanjalainen Lucena, joka oli kotoisin Salamancasta. Teos on omistettu Espanjan kruununperilliselle, Don Juanille, joka oli kuningas Ferdinandin ja Isabella Katolilaisen poika. Kirjan alussa on pitkä lemmenruno, ja sen jälkeen seuraavat shakin pelisäännöt ja 11 esimerkkiä avauskäsittelystä. Seuraavaksi on muutamia hyviä neuvoja pelaajalle: "Vastustajallesi on haitaksi, jos hän juuri ennen peliä on syönyt ja juonut runsaasti. Juo pelin aikana vettä, ei viiniä. Pelaa vain pienistä panoksista, jottei tappion pelko häiritse sinua." Shakkia pelattiin siis panoksista ja ilmeisesti usein suoranaishana uhkapelinäkin. Ainakin jo ritarimaanit kertovat vedonlyönneistä shakkipelin yhteydessä. Lucenan teos ei enää pitkään aikaan ole kelpaanut antamaan shakkitekniillisiä neuvoja myöhemmän ajan pelaajille, mutta olisi ollut hyvä, jos edellä esitetyt pikku neuvot olisivat kantaneet hedelmää. Shakin historiasta löytyy enimmäkseen esimerkkejä päinvastaisesta.

Viime vuosisadan lopulla oli saksalainen lääkäri tri Siegbert Tarrasch menestyksekkäimpiä suur-

mestareita. Hän ei tunnustanut Wilhelm Steinitzia ja Emanuel Laskeria, maailmanmestareita, itseään vahvemmiksi. Vuonna 1892 hän pelasi Venäjän johtavaa mestaria Mihail Tshigorinia vastaan. Muis-
telmateoksessaan Dreihundert Schachpartien hän kertoo mm. seuraavaa: "Aluksi oli kamppailumme aivan tasavoimaista, mutta 8. pelistä lähtien alkoi näyttää siltä, että selviytyisin voittajana. Kun minulla 17. pelin jälkeen oli kahdeksan voittoa Tshigorinin viittä vastaan, piti varmaan jokainen — minä itse eniten — ottelua itse asiassa jo ratkenneena. Mutta yövalvonta, joka oli tapana Pietarissa, aina aamutunneille asti, vaikutti haitallisesti virkeyteeni ja iskuvalmiuteeni, puhumattakaan vielä runsaasta juomisesta, josta en edustusvelvollisuuksieni vuoksi voinut vetäytyä pois ja joka vielä vaikuttamaan suuntaan. Niinpä keskittymiskykyäni yhtäkkiä kerrassaan romahti, ja niin onnistui Tshigorinin voittaa kolme peliä peräkkäin tasoittaen siis valtavan etumatkani. Keräsin vielä kerran armoni rippeet, kun minun oli 21. pelissä pelastettava maineeni ja panokseni. Minä voitin tämän pelin, joten en voinut enää jäädä tappiolle. (Ottelumääräyksissä oli sovittu, että pistetilanteen ollessa tasan 9 : 9 ottelun katsotaan päättyneen ratkaisemattomana.) Mutta otteluvittoon eivät voimani enää riittäneet. Jos olisin voittanut niukalla etumatkalla, ei voitto olisi ollut paljon arvoinen. Hävisin viimeisen pelin ja ottelu päättyi tasatulokseen kaikkia tyydyttävästi."

Tarrasch ei siis voittanut viittätuhatta Saksan markkaa, mutta ei menettänyt omaa panostaanakaan. Kertomus pietarilaisesta elämäntyylisestä oli epäilemättä totuudenmukainen, ja Tarrasch halusi varmaankin pelata samoin edellytyksin kuin vastustajansa, jonka tiedettiin mielellään viipyvän aina aamupuolelle asti hausassa seurassa. Venäläiset isännät olisivat kai pitäneet epäreiluna, jos saksalainen oli vetäytynyt pois heidän seurastaan olakseen koko ottelun ajan parhaassa mahdollisessa pelikunnossa.

Näistä Tarraschin tunnustuksista huolimatta ei hänestä koskaan huhuttu mitään harkitsemattomaan alkoholin käyttöön viittaavaa. Toisin oli Aljechinin laita. Vaikka hän oli lakitieteen tohtori ja shakin maailmanmestari, hän ei mielestään saavuttanut sellaista yhteiskunnallista statusta kuin hän katsoi ansainneensa. Hänen sanotaan 30-luvulla

viihtyneen lasin ääressä, ja pelatessani häntä vastaan shakkiolympialaisissa Varsovassa 1935 hän saapui pelipaikalle ilmeisesti paremmanpuoleiselta lounaalta, mutta pelasi silti erinomaisesti, vaikkakaan ei voittanut peliä.

Syksyllä 1935 Aljechin kärsi maailmanmestaruusottelussa yllättävän, vaikkakin niukan tappion hollantilaista matemaatikkoa tri Max Euwea vastaan. Monelta taholta kuului ääniä, jotka sanoivat alkoholin olleen syynä tähän vallanvaihtoon. Kuuluisa suurmestari, prof. Milan Vidmar kirjoitti tämän johdosta kirjassaan Goldene Schachzeiten mm. näin:

"Aljechin oli alkuvoimainen shakinpelaaja, hän oli paljon enemmän kuin vain peluri: Häntä poltti kunnianhimon ja taistelunhalun hirveä sisäinen tuli. Hän joutui koko elämänsä taistelemaan sellaisten vaikeuksien kanssa, joista Emanuel Laskerilla ei liene ollut aavistustakaan.

Kun Aljechin vuonna 1935 hävisi ottelun M. Euwelle, hänet mielestäni vain lomautettiin lyhyeksi ajaksi. Tunsin Aljechinin siksi hyvin, että käsitin, ettei Euwe pystyisi säilyttämään asemaansa. Huipputason shakki ei tietenkään salli minkäänlaisia hurjasteluja, oli sitten kysymys alkoholista, nikotiinista tai jostakin muusta. Aikana, jolloin ikätoverini, jotka silloin kutsuivat itseään 'nykyaikaisiksi', astuivat shakkiareenalle, ei kilpailtaessa kajottu lainkaan alkoholiin. Mikäli mahdollista kieltäydyttiin myös tupakasta sekä vältettiin kaikkea, mikä voisi vähentää keskittymiskykyä.

Minä luin 'lomautetulle' Aljechinille lakia ja vaadin häntä ehdottomasti alistumaan lääkärinhoitoon. Otin huomioon hänen poikkeuksellisen tahdonvoimansa ja näin hänen tosiaan saavuttavan päämääränsä: Vuonna 1937 Aljechin oli jälleen maailmanmestari! Kerrotaan, että hän oli ottanut vaimonsa maatilalta lehmän mukaansa Amsterdamiin ottelun ajaksi ja että maito olisi ollut hänen ainoa juomansa.

Alkukesästä 1938 tapasin Aljechinin Prahassa. Hän ehdotti minulle ja vaimolleni, että pistäytyisimme johonkin baariin tai varieteehen. Meillä ei luonnollisesti ollut mitään sitä vastaan ja varasimme aition varieteesta. Tilasin jotakin alkoholitonta juotavaa, olinhan aina ollut raittiuuteen taipuvainen. Silloin Aljechin sekaantui tilaustouhuuni. 'Ettekö tilaisi kunnon viiniä', hän sanoi. Katsoin häntä kysyvästi. 'Haluatteko juoda kanssamme lasillisen viiniä?' kysyin. Hän torjui tarmokkaasti tämän vaihtoehdon. 'Mutta sen enempää vaimoni kuin minäkään emme juo viiniä!' protestoin. 'Juokaa nyt sentään minun mielikseni', sanoi Aljechin. 'Olemmehan vanhoja ystäviä.'

Minä tilasin viiniä, Aljechin turkkilaista kahvia. Vaimoni ja minä joimme Aljechinin toivomuksen mukaisesti. Hän ei kuitenkaan suostunut itse juomaan viiniä. Lopulta kärsivällisyyteni loppui ja vaadin selitystä. Aljechin-parka vastasi yksinkertaisesti: 'Halusin nähdä, pystynkö kieltäytymään.' Tietenkin hän pystyi siihen. Hän oli myös lakannut

polttamasta savukkeita. Maailmassa ei ollut hänelle muuta kuin shakki, maailmanmestaruus, pelin sommitelmat. Kaikki tietävät, että sisäinen tuli tuhosi hänet. Aljechin ei koskaan ottelussa menettänyt maailmanmestaruuttaan kenellekään. Hänen jälkeensä syntyi shakkimaailmaan 'interregnum'."

Ruotsi oli 30-luvulla hyvin vahva shakkimaa. Sitä todistaa mm. hopeamitali Varsovan shakkiolympialaisissa 1935. Joukkueen tukipylväät olivat jo silloin suunnilleen suurmestari tasoa. Onnettomuudeksi kolme heistä harrasti "juhlamista". Juhlijoiden tulokset olivat jatkuvasti erinomaisia, ja tämä sai Ruotsin shakkinuorison kai luulemaan, että alkoholi auttaa suuremmoihin suorituksiin. Seurauksena oli, ettei shakkinuoriso kehittyntäkään normaalisti ja naapurimaamme edustusjoukkueen taso laski surkeasti. Vain Erik Lundin, tukipylväistä neljäs, harrasti maidon juontia. Hän on säilyttänyt pelitaitonsa ihmeen hyvin ja on 77-vuotiaana todennäköisesti ikäluokassaan vahvin mestari. Hän nauttiikin Ruotsin shakkiväen parissa harvinaista kunnioitusta.

Nyt kuitenkin tuokiokuvia aikaisemmin sortuneesta tukipylvästä, Gösta Stoltzista:

Voitin vuonna 1947 yhdessä hänen kanssaan pohjoismaisen alueturnauksen, joka pelattiin Helsingissä. Oikeudesta osallistua 1948 Saltsjöbadessä, Tukholman lähellä, pelattavaan alueiden väliseen turnaukseen minun oli vielä pelattava karsinta Stoltzin kanssa. Sinä päivänä, jolloin oli pelattava 6. ottelupeli, minulla oli ollut päivällä jotakin tehtävää, minkä vuoksi olin vähällä myöhästyä alkamisajasta. Olin suunnitellut syöväni wieninleikkeen pelipaikan lähellä sijaitsevassa Löwenbräu-ravintolassa. Vaikka kello oli lähes 18, päätin kuitenkin tyydyttää nälkäni. Ravintolan ovella törmäsin Stoltziin, joka oli juuri poistumassa. "Mitä sinä nyt meinaat", oli hänen kysymyksensä. "Minulla on sudennälkä", vastasin siihen. "Sittenhän minä voin vielä ottaa pari grogia", oli Stoltzin reaktio. Minä söin wieninleikkeen, Gösta joi groginsa ja sitten menimme yhdessä pelipaikalle hiukan myöhästyneinä. Meitä epäiltiin tietenkin yhteisistä hurjasteluista, mutta ei siitä ollut merkkiäkään sen enempää käytöksessämme kuin itse pelin kulussa. Tuloksena oli tasapeli jännittävien käänteiden jälkeen, joiden aikana kumpikaan meistä ei eksynyt oikealta uralta. Kun vielä seuraavatkin kaksi peliä päättyivät tasan, oli lopputulos 4 — 4 ja minut julistettiin Pohjoismaiden mestariksi ns. Berger-Sonnebornin pistelaskun perusteella.

Gösta Stoltzin viimeisiä kilpailuja olivat shakkiolympialaiset Helsingissä 1952. Ottelussa Ruotsi—USA hän sai vastaansa hyvin nuoren ja lupaa-
van Larry Evansin. Oli helppo huomata, että Stoltz tuli suoraan paremmanpuoleiselta lounaalta. Monet luulivat, ettei hän kykenisi kunnolla keskittymään peliinsä, mutta hän istuikin paikallaan kuin patsas. Evans oli eräässä kohtaa hiukan varomaton ja silloin seurasi kerrassaan odottamaton sommitelma kuin salama kirkkaalta taivaalta; tämä rat-

kaisi ottelun. Evans nousi tuoliltaan ja tarjosi kättä kiittääkseen pelistä, kuten tapana on. Stoltz yritti muutaman kerran tavoittaa Evansin kättä, mutta toistuneiden epäonnistumisten jälkeen hän vain naurahti, pudisti päätään ja lähti ehkä hiukan epävarmoin askelin kohti ravintolaa.

Nykyään ei Ruotsilla ole tämänkaltaisia shakkisankareita, vaan maan shakkitoiminta on terveellä pohjalla ja opetusministeriön hyvässä huomassa. Ja Erik Lundin kelpaa nykyään mainiosti esikuvaksi.

Piakkoin 80 vuotta täyttävä hollantilainen Max Euwe, nyt eläkkeellä oleva tietokoneopin professori, on omassa maassaan samassa asemassa kuin Lundin Ruotsissa. Hän on vieläkin pelannut maansa vahvimman shakkiyhdistyksen joukkueessa kohtalaisen hyvällä menestyksellä. Näin hänen toissa kesänä antavan sokeain shakkiolympialaisten aikana näytännön pelaamalla samanaikaisesti 20:tä vastustajaansa vastaan. Hän voitti 14 peliä ja hävisi vain 2, loput päättyivät tasatulokseen. Euwe on ollut koko ikänsä raitis.

Koska tämä pakina sai alkunsa kysymyksestä, voisiko alkoholi virkistää ja innoittaa shakinpelaa-

jaa, kerron tapauksen, jossa syyllistyin nykyään ankarasti tuomittuun dopingiin. Osallistuin keväällä 1947 Helsingin Yleisen Shakkiseuran turnaukseen, mikä ei Turusta käsin ollut aivan helppoa, koska siihen aikaan ei ollut vapaita lauantaita. Minun oli pelattava Toivo Saloa vastaan, joka oli maamme vahvimpia mestareita. Olin tavattoman väsynyt. Sodan aikana olin saanut kaiken varalta käyttööni pervitiinipillereitä. Arvelin sellaisen auttavan väsymykseeni ja otin yhden. (En tiennyt, että pervitiini on melko vahva huume. Tietosanakirja kertoo sen olevan amfetamiinin metyylijohdannainen.) Se kyllä vaikutti. Pelaaminen oli aluksi tavattoman helppoa, ja saavutin lupaavan kuningas-
hyökkäyksen. Kun tilanne tuntui mielestäni kypsältä ratkaisevaan sommitelmaan, uhrasin kuningattaren. Kun sen tehtyäni tarkastelin tulosta, huomasin, ettei se suinkaan ollut niin erinomainen, kuin olin luullut. Voitin tosin pelin, mutta olin melko säikähtänyt omituisesta aivotoiminnastani. Tämä koitui kai onnekseni, sillä jos kaikki olisi mennyt normaalisti, olisin ehkä toistekin yrittänyt dopingia. Hävitin sen jälkeen ihmelääkkeen.